พลวัตความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับตะวันออกกลาง: พัฒนาการและที่ทางของความสัมพันธ์

The Dynamics of Turkey-Middle East Relations: In What Direction is the Relationship Heading?.

ดร.ยาสมิน ซัตตาร์[1]

1 อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทนำ

หากกล่าวถึงประเทศตุรกีแล้ว นับได้ว่าเป็นประเทศหนึ่งที่มีความซับซ้อนทั้งในด้านสังคมและการเมือง จุดเด่นเฉพาะของตุรกีนั่นคือการมีพื้นที่ที่อยู่ทั้งในทวีปยุโรปและเอเชีย นอกเหนือจากพื้นที่แล้ววัฒนธรรมและสังคมตุรกียังมีความผสมผสานระหว่างความเป็นตะวันตกและตะวันออกไว้ด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงความเป็นตุรกีตั้งแต่ประเด็นด้านความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ ความใกล้เคียงด้านวัฒนธรรม รวมถึงผลประโยชน์ด้านการเมือง ก็ไม่แปลกนักที่จะทำให้คนมักจะเหมารวมความเป็นตุรกีไว้กับภูมิภาคตะวันออกกลาง ตุรกีเป็นประเทศที่เริ่มมีบทบาทสำคัญและเป็นตัวแสดงที่มีผลต่อการเมืองในภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโดยเฉพาะในยุคที่พรรคความยุติธรรมและการพัฒนา (Justice and Development Party) หรือพรรคอัค (Adalet ve Kalkınma Partisi หรือ AKP) ขึ้นมาเป็นพรรครัฐบาลตั้งแต่ปี ค.ศ. 2002 แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับภูมิภาคตะวันออกกลางจะมีมานานแล้วและเห็นได้ชัดเจนขึ้นในช่วงที่ตุรกีออตโตมันเข้าปกครองพื้นที่ให้ภูมิภาคนี้ทั้งหมด แต่ภายหลังจากที่มุสตาฟา เคมาล อะตาเติร์ก (Mustafa Kemal Atatürk) ได้สถาปนาสาธารณรัฐตุรกีขึ้นและเปลี่ยนการปกครองให้มีความใกล้ชิดตะวันตก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับภูมิภาคก็เริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด แต่เมื่อถึงยุคสมัยที่ตุรกีเริ่มเปิดตลาดและเน้นพัฒนาเศรษฐกิจโดยเฉพาะผ่านการเพิ่มการส่งออก ทำให้ตุรกีจำเป็นที่จะต้องขยายความสัมพันธ์ร่วมกับหลากหลายประเทศมากขึ้น

ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและภูมิภาคตะวันออกกลางเป็นหนึ่งในชุดความสัมพันธ์ที่มีความซับซ้อน ภายใต้การปกครองของพรรคอัค นับตั้งแต่เริ่มเข้ามาปกครองในปี ค.ศ. 2002 นโยบายต่างประเทศของตุรกีค่อยๆ ปรับสู่การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับทุกภูมิภาคภายใต้นโยบาย “Zero problems with neighbors” หรือการไร้ปัญหากับเพื่อนบ้านที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศรอบๆ ของ

อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและนายกรัฐมนตรี อะเหม็ต ดาวุดโอก์ลูว์ (Ahmet Davutoğlu) นโยบายนี้ในแง่หนึ่งมุ่งเน้นไปที่ภูมิภาคตะวันออกกลางและบอลข่าน ซึ่งมีอัตลักษณ์ด้านภาษา เชื้อชาติ และศาสนาที่เชื่อมโยงกันได้ ประกอบเข้าด้วยกับประวัติศาสตร์ความเป็นออตโตมันร่วมกัน และการมีพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคตะวันออกกลางที่มีปัญหาความขัดแย้งในหลายพื้นที่และความขัดแย้งยิ่งเห็นชัดเจนขึ้นภายหลังเหตุการณ์อาหรับสปริง ปัจจัยทางด้านความมั่นคงนี้ส่งผลให้นโยบายของตุรกีต่อประเทศเพื่อนบ้านในอีกแง่หนึ่งต้องรับมือกับประเด็นนี้ และการแสดงท่าทีต่อความต้องการเข้าช่วยเหลือในปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาค ภายหลังจากที่ตุรกีเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในเวทีระหว่างประเทศ ส่งผลให้ตุรกีกลายเป็นอีกขั้วอำนาจสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้หากต้องการทำความเข้าใจภูมิภาคตะวันออกกลาง

บทความชิ้นนี้ จึงจะมองพัฒนาการของความสัมพันธ์และพลวัตต่างๆ ของตุรกีต่อภูมิภาคตะวันออกกลางในภาพรวม โดยอยู่บนฐานของการแบ่งช่วงเวลาก่อนและหลังการเข้าสู่อำนาจของพรรคอัค ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนหนึ่งที่สำคัญต่อนโยบายต่างประเทศของตุรกีต่อภูมิภาคตะวันออกกลาง ขณะเดียวกันยังเป็นช่วงเวลาที่สอดคล้องกับการเกิดปัจจัยการเมืองโลกที่ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศระหว่างประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เหตุการณ์ 9-11 สงครามการต่อต้านการก่อการร้าย อาหรับสปริง หรือสงครามซีเรีย ประเด็นทางด้านความมั่นคงเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นในช่วงที่พรรคอัคเข้ามาสู่อำนาจ ปัจจัยทั้งภายในภายนอกจึงส่งผลต่อพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับภูมิภาคตะวันออกกลางด้วยเช่นกัน

ตุรกีกับตะวันออกลาง: พัฒนาการก่อนการเข้ามาของพรรคอัค

หากกล่าวถึงตุรกียุคออตโตมันแล้ว นับได้ว่าตุรกีเป็นผู้ปกครองประเทศทั้งหมดในเขตภูมิภาคนี้ยกเว้นอิหร่าน ในช่วงท้ายของอาณาจักรออตโตมันก่อนล่มสลาย ความคิด

ชาตินิยมก็ได้กระจายสู่ภูมิภาคอาหรับรวมถึงบางกลุ่มในตุรกีที่ต้องการเปลี่ยนไปสู่ตุรกีแบบใหม่ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้ราชวงศ์ออตโตมันอีกต่อไป ในช่วงเวลานี้เอง ความไม่ไว้วางใจระหว่างกันเริ่มเห็นชัดขึ้น อาหรับหลายชาติพยายามแยกตัวออกจากออตโตมันและร่วมมือกับอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ตุรกีมองว่าอาหรับเป็นผู้ทรยศ ขณะที่อาหรับก็มองว่าตุรกีได้กดทับความเป็นอาหรับเอาไว้ ผลของประวัติศาสตร์เช่นนี้ในแง่หนึ่งเองก็ยังคงหลงเหลือในช่วงแรกของสาธารณรัฐตุรกี (Carley 1995) นอกเหนือจากนั้นแล้ว นโยบายต่างประเทศในยุคแรกของสาธารณรัฐตุรกีมีผลมาจากการปฏิรูปในช่วงท้ายของอาณาจักรออตโตมันโดยเฉพาะการปฏิรูปทานซิมัต (Tanzimat) เป็นการปฏิรูปในช่วงปลายของอาณาจักรออตโตมัน ระหว่างปี 1839-1897 เพื่อเป็นการรับมือกับกลุ่มเรียกร้องชาตินิยมรวมถึงการขยายอิทธิพลของชาติมหาอำนาจในช่วงเวลานั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน เช่น การปรับระบบการคลัง การปรับกฎหมายทั้งแพ่งและอาญาบางประการให้ทันสมัยมากขึ้น ในสมัยสุลต่านอับดุลมาญิต (Abdülmecid) ที่ทำให้ความเป็นตะวันตกเข้ามาสู่ตุรกี (Gülseven 2010) และทำให้ตุรกีใกล้ชิดกับประเทศตะวันตกโดยเฉพาะภูมิภาคยุโรป เมื่อเข้าสู่ยุคสงครามเย็นตุรกีก็หันเข้าหาสหรัฐอเมริกา กระทั่งได้เข้าเป็นหนึ่งในสมาชิกนาโต้ ในช่วงยุคนี้ ความสัมพันธ์ต่อโลกมุสลิมแม้มีอยู่ แต่ก็ไม่ได้เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากนัก การขยายความสัมพันธ์ของตุรกีสู่ภูมิภาคตะวันออกกลางเริ่มอีกครั้งในยุคสมัยของโอซาล (Özal) ในช่วงปี ค.ศ. 1983-1993 ซึ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจและมีกระบวนการทำให้เศรษฐกิจเป็นเสรี จึงจำเป็นที่จะต้องเปิดประเทศสู่หลากหลายพื้นที่เพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็เริ่มมีแนวคิดออตโตมันใหม่เกิดขึ้น โดยใช้ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงประเทศใกล้เคียง จึงนับได้ว่าช่วงเวลานี้ถือเป็นการกลับเข้าสู่ภูมิภาคตะวันออกกลางของตุรกีอีกครั้งอย่างเห็นได้ชัด (Laçiner 2003)

อย่างไรก็ตาม การที่ตุรกีเริ่มกลับไปมีบทบาทในพื้นที่ตะวันออกกลางนั้นก็ไม่ได้เป็นผลมาจากการเมืองโลกและนโยบายต่างประเทศตุรกีเองที่เปลี่ยนไป แต่ยังเป็นผลจากประเด็นความมั่นคงที่ส่งผลต่อความขัดแย้งที่สำคัญๆ ซึ่งประกอบไปด้วย ประเด็น

การลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวของชาวเคิร์ดในภูมิภาค ที่อยู่ทั้งในอิรัก ซีเรีย และส่วนใหญ่อยู่ในทางตะวันออกเฉียงใต้ของตุรกี การเคลื่อนไหวของชาวเคิร์ดผ่านการก่อกำเนิดของกลุ่มติดอาวุธทั้งในตุรกีและอิรักเป็นปัจจัยหนึ่งที่ตุรกีจำเป็นต้องกลับเข้าไปมีบทบาทในภูมิภาคตะวันออกกลางอีกครั้ง โดยที่ความขัดแย้งกับชาวเคิร์ดนั้นเป็นผลพวงมาจากช่วงการก่อตั้งรัฐชาติซึ่งพื้นที่ที่ชาวเคิร์ดอาศัยอยู่ได้ถูกแบ่งออกไปเป็นส่วนหนึ่งของประเทศในภูมิภาคนี้ ส่วนใหญ่ของชาวเคิร์ดอาศัยอยู่ในตุรกี และด้วยกระบวนการสร้างชาติทำให้อัตลักษณ์ของชาวเคิร์ดถูกกดทับ กระทั่งเกิดกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1970 เมื่อเกิดการใช้ความรุนแรง รัฐเองก็ใช้ความรุนแรงตอบโต้ส่งผลต่อวงจรของความรุนแรงที่ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ปัญหาของชาวเคิร์ดจึงนับได้ว่าเป็นหนึ่งในประเด็นด้านความมั่นคงที่สำคัญ (Carley 1995) และเหตุผลที่ตุรกีจำเป็นต้องสนใจในภูมิภาคนี้เพราะเรื่องชาวเคิร์ด ในแง่หนึ่งประเด็นเคิร์ดทำให้ความสัมพันธ์ของตุรกีกับอิรักค่อนข้างเป็นไปด้วยดีในช่วงก่อนสงครามอ่าวในปี ค.ศ.1991 แต่หลังจากนั้นความสัมพันธ์ก็ไม่สู้ดีนักเมื่อตุรกีสนับสนุนมาตรการการห้ามส่งสินค้าออกไปยังอิรัก แต่อย่างไรก็ตามก็กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอีกเพราะผลประโยชน์ที่มีร่วมกันทั้งในเรื่องชาวเคิร์ดและท่อขนส่งน้ำมันในภูมิภาคนี้ที่เชื่อมเข้ากับภูมิภาคเอเชียกลางและรัสเซีย

นอกจากนั้นก็มีประเด็นข้อพิพาทเรื่องการกั้นน้ำในแม่น้ำไทกริสยูเฟรติสที่เป็นผลต่อเนื่องจากโครงการสร้างเขื่อนไม่ให้ไหลสู่ซีเรีย ประเด็นนี้ยังเป็นจุดที่ทำให้ประเด็นขัดแย้งที่มีระหว่างตุรกีและซีเรียไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสนับสนุนกองกำลังติดอาวุธชาวเคิร์ดของซีเรียหรือปัญหาที่เมืองฮาทาย (Hatay) ถูกแบ่งเข้าอยู่ในตุรกีทั้งๆ ที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของซีเรียมาก่อน รวมถึงความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์ ที่ถึงแม้ตุรกีจะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอิสราเอลในช่วงแรกโดยเฉพาะในช่วงการแผ่ขยายของแนวคิดนิยมอาหรับ แต่ตุรกียังคงมีจุดยืนในการสนับสนุนการสร้างสันติภาพร่วมกันระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์อย่างชัดเจนโดยเฉพาะในสมัย

ประธานาธิบดีโอซาลที่มีจุดยืนสนับสนุนปาเลสไตน์ หลังจากที่มีการลงนามข้อตกลงออสโลระหว่างอิสราเอลและองค์กรปลดปล่อยปาเลสไตน์ (Palestine Liberation Organization หรือ PLO) ก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและอิสราเอลพัฒนาขึ้นไม่เพียงแต่เรื่องการค้า แต่ยังรวมถึงมิติความมั่นคงด้วย (Alsaftawi 2017) สำหรับความสัมพันธ์กับอิหร่าน แม้ว่าจะเป็นไปเชิงบวกในช่วงยุคแรกๆ หลังสถาปนาสาธารณรัฐตุรกี แต่หลังจากที่เกิดการปฏิวัติอิหร่านทำให้ทั้งสองต่างมองว่าอุดมการณ์และวิถีปฏิบัติของแต่ละฝ่ายเป็นภัยคุกคามระหว่างกัน เพราะในช่วงยุคนั้นตุรกียังคงเน้นประเด็นการแยกศาสนาออกจากการเมือง แต่การปฏิวัติอิหร่านนับได้ว่าเป็นเหตุการณ์แรกๆที่เป็นความพยายามที่ชัดเจนในการนำเอาศาสนาไปสู่การเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (Aslan 2015) ขณะที่สำหรับประเทศอาหรับอื่นๆ ก็ยังตั้งคำถามถึงศักยภาพของตุรกีในเวลานั้นทั้งเรื่องเศรษฐกิจและการทหาร รวมถึงอัตลักษณ์ที่ไม่ชัดเจนของชาวเติร์กที่ผสมผสานระหว่างตะวันตกและตะวันออกกลาง ฉะนั้นแล้วในแง่นี้การพัฒนาเศรษฐกิจและการทหารจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตุรกีสามารถเข้าไปมีบทบาทมากขึ้นในภูมิภาคตะวันออกกลางในยุคต่อมา

หลังจากยุคของโอซาล ตุรกีก็เผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจและความขุดแย้งกับชาวเคิร์ดก็ยิ่งรุนแรงขึ้นส่งผลต่อความมั่นคงทางการเมือง ตลอดจนภาวะการเมืองโลกหลังยุคสงครามเย็นก็ยังทำให้ตุรกีสามารถดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระจากสหรัฐฯได้มากขึ้น ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงขั้วการเมืองภายในเมื่อแอรบาคาน (Erbakan) ซึ่งเป็นผู้นำพรรคการเมืองที่สนับสนุนแนวทางอิสลามสามารถชนะเลือกตั้งและเป็นนายกรัฐมนตรีในปี ค.ศ. 1996 ถึงปี ค.ศ. 1997 แน่นอนว่าอัตลักษณ์ของผู้มีส่วนในการวางนโยบายส่งผลต่อการกำหนดและประยุกต์ใช้นโยบายต่างประเทศ ทำให้นโยบายต่างประเทศที่หันเข้าสู่โลกมุสลิมก็ยิ่งเห็นชัดขึ้น แม้ว่าแอรบาคานจะถูกกดดันจนต้องลาออกหลังจากที่เข้ารับตำแหน่งไม่นาน แต่นโยบายต่างประเทศก็เริ่มหันไปสู่ทางเลือกอื่นมากขึ้น (Gülseven 2010) แต่อย่างไรก็ตามความสำคัญของภูมิภาค

ใกล้เคียงอื่นๆ ของตุรกีเอง ไม่ว่าจะเป็นเขตบอลข่าน ไซปรัส เอเชียกลาง หรือแม้แต่ยุโรป ก็ยังคงมีมากกว่าภูมิภาคตะวันออกกลาง (Carley 1995)

จึงอาจสรุปได้ว่าตุรกีและตะวันออกกลางก่อนที่พรรคอัค (AKP) จะเข้ามาสู่อำนาจในปี ค.ศ. 2002 แม้ว่าจะมีความสัมพันธ์ที่ปรากฏระหว่างกันแต่ก็ยังเห็นได้ไม่ชัดเจนนัก ประเด็นเคิร์ดและความร่วมมือทางเศรษฐกิจเป็นสองประเด็นหลักที่ทั้งสองภูมิภาคเริ่มหันมาให้ความสำคัญต่อกัน แม้ว่าในช่วงเวลานี้ก็จะพบว่ามีความสัมพันธ์ในระดับผู้คนที่ปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะกิจกรรมของกลุ่มองค์กรการกุศลในการช่วยเหลือและขับเคลื่อนประเด็นปาเลสไตน์ก็ค่อยๆ เห็นชัดขึ้น อย่างไรก็ตามเหตุการณ์สำคัญอย่าง 9-11 ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนผ่านไม่เพียงแต่โฉมหน้าของการเมืองโลก หากแต่ยังเป็นการเมืองในภูมิภาคตะวันออกกลางด้วยเช่นกัน

ตุรกีภายใต้พรรคอัคกับที่ทางในตะวันออกกลาง

ในการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2002 เมื่อขั้วการเมืองของพรรครัฐบาลตุรกีเปลี่ยนผ่านสู่มือพรรคอัค ซึ่งไม่ใช่พรรคที่มีอุดมการณ์เคมาลิสต์ (Kemalism) แต่ถูกมองว่าเป็นพรรคการเมืองที่นิยมแนวทางศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะหัวหน้าพรรคอย่าง นายเรเจบ ทายยิบ แอรโดก์อาน (Recep Tayyip Erdoğan) ก็นับได้ว่าเป็นผู้ที่เติบโตมาจากกลุ่มเคลื่อนไหวอิสลามในตุรกี ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของนโยบายต่างประเทศภายใต้แนวคิดยุทธศาสตร์เชิงลึก เพื่อใช้สิ่งที่ตุรกีมีอยู่ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ความเป็นออตโตมัน ภูมิรัฐศาสตร์ และอัตลักษณ์ของความเป็นเติร์กและมุสลิม มาปรับใช้กับการขยายความสัมพันธ์ร่วมกับทุกประเทศและไม่สร้างปัญหากับเพื่อนบ้าน ตลอดจนการใช้เครื่องมือด้านอำนาจอ่อน (Soft Power) มาเป็นปัจจัยสำคัญในการขยายความเป็นตุรกีสู่ประเทศอื่น ไม่ว่าจะผ่านละคร การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมหรือแม้แต่รูปแบบการเมืองการปกครองซึ่งเน้นในหลักการประชาธิปไตย ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจและศักยภาพในอุตสาหกรรมด้านต่างๆ ก็ทำให้ตุรกีเริ่มมีความจำเป็น

ที่จะต้องขยายตลาดเช่นกัน เมื่อปัจจัยภายในเปลี่ยน โดยเฉพาะหลังจากปี ค.ศ. 2007 เมื่อพรรคอัคชนะการเลือกตั้งเป็นสมัยที่สอง ทำให้การดำเนินนโยบายต่อประเทศมุสลิมยิ่งมีความชัดเจนมากขึ้นกว่าช่วงสมัยแรกซึ่งเป็นยุคเปลี่ยนผ่าน (Demir 2017) ประกอบกับปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยน หลังเกิดเหตุการณ์ 9-11 และอาหรับสปริงที่เริ่มต้นในปี ค.ศ. 2011 ทำให้มิติความมั่นคงและปัญหาความรุนแรงปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งในภูมิภาคตะวันออกกลาง กลายมาเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ตุรกีซึ่งมีพื้นที่ติดอยู่ในภูมิภาคนี้ รวมไปถึงยังเผชิญปัญหาความมั่นคงในประเด็นเคิร์ดร่วมกับหลายประเทศ (Sattar 2018) จึงต้องให้ความสำคัญกับภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

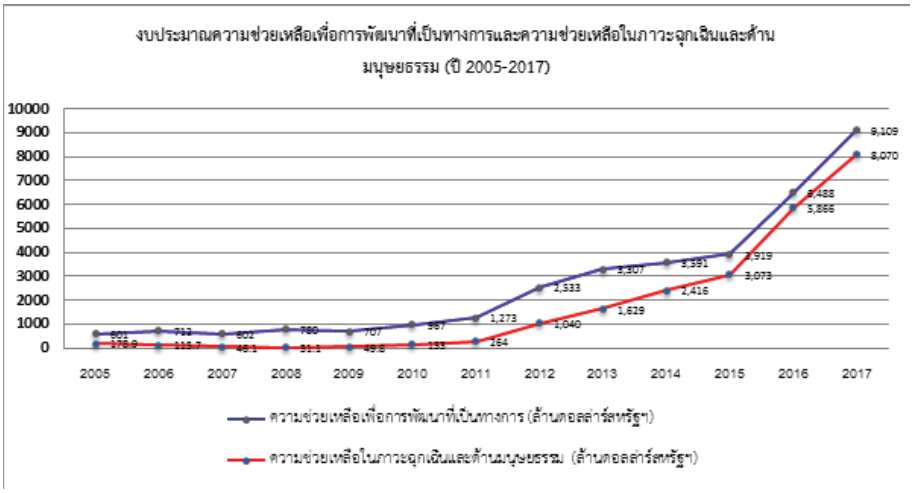
เมื่อพรรคอัคเริ่มเข้ามาสู่อำนาจในยุคแรกจะพบว่า การดำเนินงานของพรรคอัคยังคงเป็นไปในทิศทางเดียวกับสหรัฐฯและยุโรป คุณค่าและกรอบคิดแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นประชาธิปไตย การแยกศาสนาออกจากการเมือง ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจแบบเสรี ความพยายามในการปรับเปลี่ยนประเทศและพัฒนาตัวเองเพื่อให้เข้าเงื่อนไขของการเป็นประเทศสมาชิกยุโรป และการรักษาไว้ซึ่งความเป็นมิตรต่อตะวันตก ทำให้ตุรกีในเวลานั้นถูกมองว่าเป็นโมเดลของประเทศมุสลิมหลายๆ ประเทศที่สามารถประยุกต์ใช้คุณค่าแบบเสรีนิยมตะวันตกในสังคมมุสลิมผ่านพรรคที่มีแนวคิดเน้นแนวทางอิสลามได้ (Demir 2017) มติคัดค้านการสนับสนุนสหรัฐฯในสงครามอิรักปี ค.ศ. 2003 เริ่มเป็นท่าทีที่ทำให้ตุรกีค่อยๆ เป็นที่ยอมรับในกลุ่มประเทศมุสลิมมากขึ้น แม้ว่าในเวลานั้นตุรกีจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าดำเนินนโยบายผิดพลาดที่จะเป็นภัยต่อตุรกีเองก็ตาม ตุรกีเริ่มถูกมองว่าสามารถเป็นตัวแสดงในภูมิภาคที่สามารถแข่งขันกับอิหร่านที่กำลังขยายอิทธิพลในภูมิภาคมากขึ้นในเวลานั้น (Altuisik 2014) ต่อมาในปี ค.ศ. 2007 ตุรกีก็ได้มีโอกาสแสดงบทบาทในการเป็นตัวกลางแก้ไขปัญหาที่ราบสูงโกลานระหว่างซีเรียและอิสราเอล แต่กระบวนการนี้ก็ต้องสิ้นสุดลงเนื่องจากสงครามกาซ่าในปี ค.ศ. 2008 ที่ซีเรียประกาศไม่เจรจาเพื่อประท้วงอิสราเอล ในปี ค.ศ. 2009 เมื่อดาวุดโอก์ลูว์เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ตุรกีก็เริ่ม

แสดงนโยบายต่างประเทศเชิงรุก ซึ่งพยายามแสดงความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกฝ่าย (Demir 2017) รวมถึงภูมิภาคตะวันออกกลาง เช่น การปรับสถานะกับอิหร่านในฐานะมิตร ขณะที่สหรัฐฯ มีมาตรการคว่ำบาตรอิหร่าน (Tait 2009) และยังคัดค้านมติที่ 1929 ในสภาความมั่นคงแห่งสหประชาชาติที่มีต่ออิหร่านในปี ค.ศ. 2010 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากมองเจาะลงไปในรายประเทศหลักๆ จะพบว่าแม้ตุรกีภายใต้พรรคอัคจะดูเหมือนว่าสามารถไปด้วยกันได้กับหลายประเทศด้วยกับอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิม แต่กลับพบว่าไม่เพียงพอในการสร้างความเป็นมิตรแท้ต่อกันได้ สำหรับอิรักหลังจากที่สหรัฐฯ ถอนทัพและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นในปี ค.ศ. 2010 รัฐบาลชุดนี้ก็ไม่ได้มีทัศนคติที่ดีต่อตุรกีอาจเพราะปัจจัยหลายประการ เช่น ความต่างเรื่องความเป็นซุนนี่และชีอะห์ หรือเป็นเพราะท่าทีของตุรกีที่เริ่มมีอิทธิพลขึ้นในภูมิภาคอีกครั้งก็ตามที แต่อย่างไรก็ตามปัญหาร่วมเรื่องชาวเคิร์ดก็ยังทำให้สองประเทศยังคงต้องร่วมมือกัน

ต่อมาในช่วงหลังจากอาหรับสปริง เนื่องจากประเทศรอบข้างต่างได้รับผลกระทบจากอาหรับสปริงกระทั่งส่งผลให้เกิดสงครามในซีเรียและลิเบีย รวมถึงปัญหาการเพิ่มขึ้นของผู้ลี้ภัยสงคราม ก็ทำให้นโยบายในการเป็นมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นไปได้ยากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดความรุนแรงขึ้นบ่อยครั้งในตุรกีเอง ซึ่งเป็นผลมาจากทั้งกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดและไอซิส ตลอดจนการเกิดความพยายามในการรัฐประหารขึ้นในปี ค.ศ. 2016 ทำให้พรรคอัคในยุคหลัง โดยเฉพาะเมื่ออดีตนายกรัฐมนตรีดาวุดโอก์ลูว์ได้ประกาศลาออก เริ่มหันมาใช้นโยบายต่างประเทศแบบเน้นมิติการรักษาความมั่นคงมากขึ้น แม้ว่าจะยังคงใช้เครื่องมือของอำนาจอ่อนอย่างการให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรมที่ยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กราฟ 1) กระทั่งปี ค.ศ. 2018 ตุรกีก็ยังคงเป็นประเทศที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมมากที่สุดในโลก (ตาราง 1) ซึ่งตุรกีก็ได้ให้ความช่วยเหลือแก่ภูมิภาคตะวันออกกลางในสัดส่วนที่มากที่สุด (กราฟ 2) แม้ว่างบส่วนใหญ่จะถูกวิพากษ์ว่าเป็นงบประมาณที่ตุรกีใช้เพื่อซีเรีย ซึ่ง ตุรกีจำเป็นต้องใช้อยู่แล้วเนื่องจากจำนวนผู้ลี้ภัยที่สูงกว่าสามล้านคนก็ตาม (กราฟ 3) การดำเนิน

นโยบายแบบนี้ Keyman (2017) ได้มองว่าเป็นการดำเนินนโยบายแบบ “สัจนิยมเชิงศีลธรรม” (Moral Realism) ที่เป็นการผสมผสานระหว่างการใช้อำนาจแข็งหรือเครื่องมือด้านความมั่นคงกับคุณค่าในเรื่องการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมเอาไว้ ด้วยบริบทเช่นนี้จึงทำให้การดำเนินนโยบายเชิงสร้างสรรค์แบบที่ตั้งใจจะทำในช่วงสมัยของดาวุดโอลูว์นั้นกลายเป็นเรื่องยาก

กราฟ 1 งบประมาณความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่เป็นทางการและความช่วยเหลือในภาวะฉุกเฉินและด้านมนุษยธรรม (ปี ค.ศ. 2005-2017)

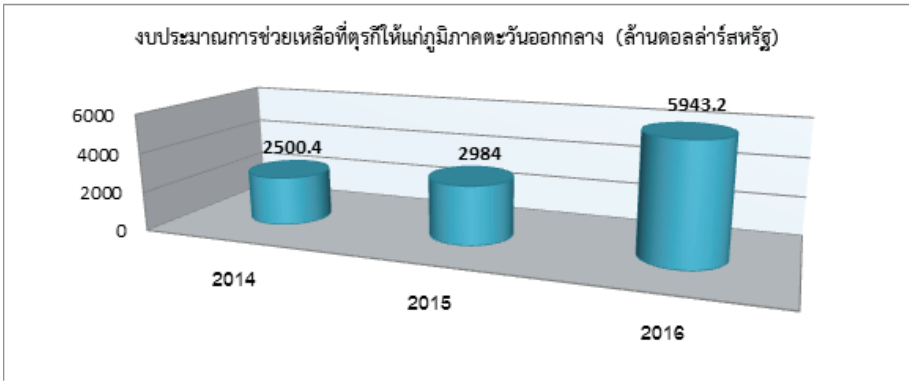
ที่มา: Turkish Development Assistance 2014 Report , Turkey’s Development Cooperation with the Least Developed Countries Report 2016, OECD’s Turkey’s Official Development Assistance (ODA) และ Global humanitarian assistance report 2018

ตาราง 1 ประเทศที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมมากที่สุดในปี ค.ศ. 2017

ประเทศที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมมากที่สุดในปี 2017	
ประเทศ	**จำนวน (ล้านดอลล่าร์สหรัฐ)**
ตุรกี	8070
สหรัฐอเมริกา	6683
เยอรมัน	2988
สหราชอาณาจักร	2518
สหภาพยุโรป	2247
ญี่ปุ่น	843
สวีเดน	767
แคนาดา	684
ฝรั่งเศส	682
นอร์เวย์	653

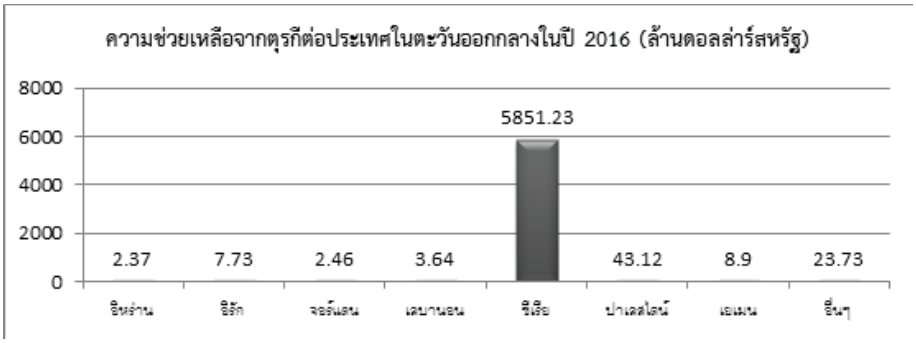
ที่มา: Global humanitarian assistance report 2018

กราฟ 2 งบประมาณการช่วยเหลือที่ตุรกีให้แก่ภูมิภาคตะวันออกกลาง (ปี ค.ศ. 2014-2016)

ที่มา: Turkish Development Assistance 2014 Report และ Turkey's Development Cooperation with the Least Developed Countries Report 2016

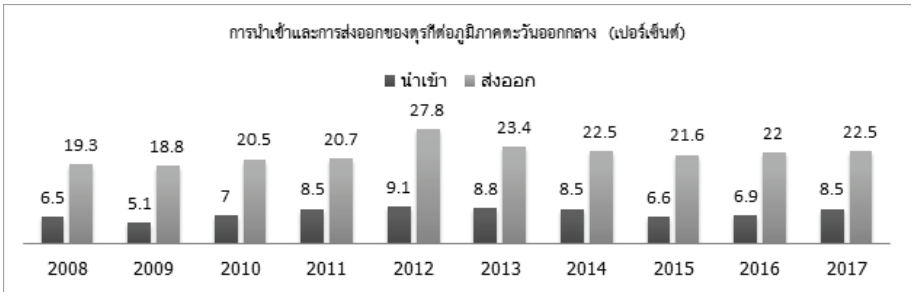
กราฟ 3 ความช่วยเหลือจากตุรกีต่อประเทศในตะวันออกกลางในปี ค.ศ. 2016

ที่มา: Turkey's Development Cooperation with the Least Developed Countries Report 2016

แต่หากมองในมิติเศรษฐกิจแล้วอังการ่าประกาศชัดเจนว่าจะดำเนินนโยบายแบบอิสระและจะดำเนินการทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของตุรกีในตะวันออกกลาง นโยบายเช่นนี้ส่งผลให้มูลค่าการนำเข้าส่งออกของตุรกีกับภูมิภาคตะวันออกกลางก็เพิ่มขึ้นนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 (กราฟ 4) โดยที่มูลค่าการนำเข้าและส่งออกระหว่างตุรกีกับภูมิภาคตะวันออกกลางนั้นนับได้ว่ามีมากเป็นอันดับสองรองจากภูมิภาคยุโรป และปริมาณการส่งออกจะมากกว่านำเข้า ทั้งนี้ก็เป็นไปตามนโยบายเน้นการส่งออกของตุรกีเอง ซึ่งถือว่าเป็นภูมิภาคที่สำคัญต่อเศรษฐกิจตุรกีไม่น้อยทีเดียว

กราฟ 4 การนำเข้าและการส่งออกของตุรกีต่อภูมิภาคตะวันออกกลาง (เปอร์เซ็นต์) (ปี ค.ศ. 2008-2017)

ที่มา: Turkish Statistical Institute

ท่าทีของตุรกีต่อปาเลสไตน์-อิสราเอล

ขณะที่เมื่อมองลึกลงไปถึงกรณีที่เป็นตัวสร้างที่ทางของตุรกีอย่างชัดเจนภายใต้พรรคอัคหลังจากปี ค.ศ. 2008 ก็สามารถมองได้ถึง 5 กรณี คือ การวางท่าทีต่อปาเลสไตน์และอิสราเอล ท่าทีต่อสงครามซีเรีย ท่าทีต่ออิรัก ท่าทีต่ออิหร่านและท่าทีต่อกลุ่มประเทศอาหรับอ่าว สำหรับกรณีแรกตุรกีก็เริ่มแสดงบทบาทที่ชัดเจนต่อกรณี

ปาเลสไตน์ ตุรกีมีจุดยืนที่ชัดเจนว่าฮามาสไม่ใช่องค์กรก่อการร้ายและยอมรับผลการเลือกตั้งที่ฮามาสชนะในปี ค.ศ. 2006 และพยายามแสดงบทบาทของการสนับสนุนการเจรจาสันติภาพของทั้งสองฝ่าย โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและอิสราเอลจะเป็นไปในเชิงบวก แม้ว่าเข้าสู่ภายใต้การปกครองของพรรคอัค แต่ก็จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอิสราเอลเพราะเหตุผลด้านความมั่นคง เพื่อไม่ให้อิสราเอลสนับสนุนกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดหรือขัดขวางที่ทางของตุรกีในสภาความมั่นคง รวมถึงภัยคุกคามอื่นๆ เช่น การขึ้นมาของอิหร่าน การเคลื่อนไหวของชาวอามาเนีย หรือการสนับสนุนที่ทางของตุรกีในสหภาพยุโรป นอกจากนี้ก็เพื่อการแลกเปลี่ยนเชิงความรู้โดยเฉพาะในเรื่องเทคโนโลยีทางการทหารระหว่างทั้งสองประเทศ แต่ความสัมพันธ์ต่ออิสราเอลเริ่มเข้าสู่ภาวะตึงเครียดตั้งแต่สงครามกาซ่าในปี ค.ศ. 2008 ซึ่งตุรกีประกาศยุติบทบาทผู้ไกล่เกลี่ยที่กำลังทำในกรณีอิสราเอลกับซีเรีย และหันมาใช้เดินสายพูดคุยกับประเทศในตะวันออกกลางถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาปาเลสไตน์ มีการตั้งข้อสังเกตว่ายิ่งตุรกีแสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนต่อกรณีปาเลสไตน์ในเวทีโลกชัดเจนมากขึ้น ยิ่งทำให้ความนิยมของพรรคอัคและแอรโดก์อานเพิ่มขึ้นทั้งในประเทศและในภูมิภาค ในปี ค.ศ. 2009 เมื่อแอรโดก์อานเข้าร่วมในที่ประชุมเศรษฐกิจโลกที่เมืองดาวอส ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ได้แสดงอาการโกรธและตอบโต้ต่อ ชิม่อน เปเรส (Shimon Peres) ประธานาธิบดีอิสราเอลในเวลานั้น ซึ่งกล่าวว่าการกระทำในปาเลสไตน์เป็นความชอบธรรมในการป้องกันตนเองของอิสราเอล ต่อมาในปี ค.ศ. 2010 ภายหลังจากกรณีเรือช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม Mavi Marmara ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรการกุศลตุรกีร่วมกับอาสาสมัครจากอีกหลากประเทศในการส่งความช่วยเหลือไปยังปาเลสไตน์แต่ถูกทหารอิสราเอลยิงเข้ามาในเรือ นำไปสู่การเสียชีวิตของอาสาสมัครชาวตุรกีจำนวน 10 คน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศลดระดับลงต่อกัน (Alsaftawi 2017)

ต่อมาในปี ค.ศ. 2013 อิสราเอลได้ขอโทษต่อประเด็นนี้ จึงเริ่มเห็นบรรยากาศของการปรับความสัมพันธ์ การปรับความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศเห็นอีกครั้งในช่วงปี ค.ศ. 2015-2016 ซึ่งอิสราเอลได้ให้ค่าชดเชยแก่ผู้ได้รับผลกระทบจากกรณีเรือ Mavi Marmara และเปิดโอกาสให้ตุรกีสามารถมีโครงการสร้างสาธารณูปโภคในกาซ่าได้ แม้ว่านักวิเคราะห์จะมองว่าเป็นไปเพราะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็ตาม (Efron 2018) แต่ต่อมาในปี ค.ศ. 2017-2018 ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองก็ตึงเครียดอีกครั้งเมื่อเกิดการประท้วงใหญ่ของชาวปาเลสไตน์หลังจากที่สหรัฐฯ ย้ายสถานทูตมาที่กรุงเยรูซาเล็ม และการออกกฎหมายเอื้อต่อชาวยิวในอิสราเอล ทำให้ตุรกีวิพากษ์วิจารณ์อิสราเอลอย่างรุนแรง ฉะนั้นแล้วความสัมพันธ์ระหว่างอิสราเอลและตุรกี จึงอาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์ด้วยเช่นกัน ประเด็นปาเลสไตน์ถือเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของที่ทางของตุรกีในตะวันออกกลาง การแสดงท่าทีแข็งกร้าวเพื่อปกป้องปาเลสไตน์ทำให้ตุรกีถูกมองว่าเป็นความหวังต่อโลกมุสลิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่ขัดแย้ง รวมไปถึงการสร้างความไว้วางใจต่อประเทศในตะวันออกกลางที่มองอิสราเอลในฐานะของศัตรู ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของการปกป้องสิทธิมนุษยชนและการช่วยเหลือเพื่อมนุษยธรรมต่อชาวปาเลสไตน์ด้วยเช่นกัน

ท่าทีของตุรกีต่อซีเรีย

ประเด็นซีเรีย นับว่าเป็นประเด็นสำคัญที่สุดประเด็นหนึ่งสำหรับนโยบายต่างประเทศตุรกีโดยเฉพาะในยุคหลังจากสงครามซีเรียได้เกิดขึ้นและส่งผลให้จำนวนผู้ลี้ภัยชาวซีเรียมีจำนวนมากขึ้นในตุรกี ตัวเลขล่าสุดจาก UNHCR ระบุว่าในปี ค.ศ. 2018 มีผู้อพยพซีเรียที่จดทะเบียนในตุรกีมากกว่า 3.5 ล้านคน (UNHCR 2018) หากดูถึงความสัมพันธ์ที่ตุรกีและซีเรียมีต่อกันในช่วงรัฐบาลพรรคอัคก่อนเกิดอาหรับสปริงก็อาจกล่าวได้ว่านโยบายการเป็นมิตรกับทุกฝ่ายทำให้สถานการณ์ความสัมพันธ์พัฒนาไปในเชิงบวก แม้ว่าก่อนหน้าจะมีความขัดแย้งกรณีที่ตุรกีสร้างเขื่อนใน

แม่น้ำไทกริสยูเฟรติสซึ่งทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำในซีเรีย หรือปัญหาเรื่องดินแดนพื้นที่เมืองฮาทาย กระทั่งขั้วทางการเมืองที่ต่างระหว่างฝั่งสหรัฐฯ ของตุรกีและฝั่งสหภาพโซเวียตของซีเรียก็ตามที และสิ่งที่สำคัญที่สุดของความสัมพันธ์ที่ไม่สู้ดีก่อนหน้าคือ การที่ซีเรียให้ที่พักแก่หัวหน้ากลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดในตุรกีซึ่งย้ายกองกำลังมาอยู่ที่ฐานในซีเรีย (Olson 1997)

ในช่วงแรกของพรรคอัค นโยบายการที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้ความร่วมมือระหว่างสองประเทศเน้นไปทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทั้งการสนับสนุนด้านการค้า การลงทุน และมีโครงการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคร่วมกัน เช่นโครงการการสร้างเขื่อนในเขตพื้นที่เมืองฮาทายที่มีเขตพื้นที่ร่วมกับซีเรียอยู่ ความร่วมมือที่ตุรกีทำกับซีเรียเป็นประโยชน์กับตุรกีในแง่ของการเปิดตลาดสู่ภูมิภาคตะวันออกกลางหากมองในมิติภูมิรัฐศาสตร์ และสำหรับซีเรียซึ่งกำลังถูกโดดเดี่ยวจากหลายประเทศเวลานั้นจากกรณีที่ถูกอ้างว่ามีส่วนในการลอบสังหารอดีตนายกรัฐมนตรีเลบานอนในเวลานั้น การร่วมมือกับตุรกีก็จะเป็นประโยชน์ในการเชื่อมความสัมพันธ์กับตะวันตกอีกครั้ง เมื่อความสัมพันธ์กับทั้งซีเรียและอิสราเอลดีขึ้นตุรกีได้ใช้โอกาสนี้ในการทำหน้าที่เป็นตัวกลางในกรณีขัดแย้งเรื่องที่ราบสูงโกลานระหว่างซีเรียกับอิสราเอลซึ่งต้องหยุดชะงักเพราะเกิดสงครามกาซ่าในปี ค.ศ. 2008 (Taskin 2008)

ในช่วงแรกหลังจากที่เหตุการณ์อาหรับสปริงนำไปสู่ความรุนแรงบานปลายในซีเรียนั้น เนื่องจากความสัมพันธ์เดิมที่ดีที่มีก่อนหน้า ทำให้ตุรกีใช้มาตรการการร้องขอให้รัฐบาลบัชชารฟังเสียงของประชาชนแทนที่การตัดสัมพันธ์โดยทันที แต่เมื่อสถานการณ์เริ่มเลวร้ายขึ้น ตุรกีจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกแสดงจุดยืนในการสนับสนุนกลุ่มต่อสู้เพื่อปลดปล่อยซีเรียซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลบัชชาร ทำให้นโยบายที่เคยต้องการไม่เป็นศัตรูกับเพื่อนบ้านจึงไม่สามารถทำได้อีกต่อไปด้วยกับเหตุของความมั่นคง แต่ปัญหาในซีเรียนั้นยิ่งบานปลายขึ้นเมื่ออิหร่านร่วมกับรัสเซียยื่นมือมาช่วยรัฐบาลบัชชาร ทำให้กองทัพของฝ่ายรัฐบาลเข้มแข็งและยึดครองพื้นที่ได้จำนวนมาก

ในปี ค.ศ. 2012 ซีเรียได้ยิงเครื่องบินรบของตุรกีตกทำให้ตุรกีต้องเรียกร้องให้กองกำลังในนาโต้มาช่วยเหลือทางการทหาร ยิ่งเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันแย่ลง ในเวลาที่เกิดช่องว่างของอำนาจเช่นนี้ทำให้หลายกลุ่มต่างอ้างพื้นที่ครอบครองของตนเอง ไม่เพียงแต่กลุ่มรัฐบาลหรือกลุ่มปลดปล่อยซีเรียเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มไอซิสซึ่งเป็นภัยคุกคามสำหรับตุรกีเช่นกัน เพราะมีการก่อเหตุรุนแรงในตุรกีที่ไอซิสรับผิดชอบหลายครั้งและกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดที่ขยายอิทธิพล ประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ ก็เข้ามาในภูมิภาคด้วยการอ้างเหตุของการจัดการกับกลุ่มไอซิสในขณะที่ก็สนับสนุนกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามกับรัสเซีย รวมถึงกลุ่มชาวเคิร์ดไปพร้อมๆ กัน ซีเรียจึงกลายเป็นแหล่งของการเล่นเกมส์ทางอำนาจระหว่างมหาอำนาจทั้งระดับโลกและระดับภูมิภาค

นอกจากนั้นแล้ว สงครามซีเรียยังทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยเป็นไปในเชิงบวกกับชาวเคิร์ดถึงจุดที่เข้าสู่ความรุนแรงอีกครั้ง ภายหลังจากทีพรรคการเมืองของชาวเคิร์ดได้รับเสียงมากขึ้น ซึ่งกระทบต่อฐานเสียงเดิมของพรรคอัคในเขตพื้นที่ชาวเคิร์ด หลังจากผลการเลือกตั้งประกอบกับการเริ่มใช้ความรุนแรงของชาวเคิร์ดในซีเรีย การสนับสนุนทางด้านการทหารของสหรัฐฯที่มีต่อชาวเคิร์ดและการที่ชาวเคิร์ดกล่าวหาว่าตุรกีสนับสนุนไอซิสทั้งในกรณีของการเกิดความรุนแรงในโคบาเน่ (Kobane) และซูรุช (Suruç) ทำให้มาตรการของตุรกีต่อชาวเคิร์ดกลับสู่การใช้ความรุนแรงต่อกันอีกครั้ง

ผลของสงครามซีเรียอีกประการ คือจำนวนของผู้ลี้ภัยที่เข้ามาสู่ตุรกีมากขึ้น ทำให้ในแง่หนึ่งก็เป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงในประเทศ รวมถึงการจัดการต่อกลุ่มผู้ลี้ภัยเหล่านี้ แต่ในอีกแง่ก็เป็นประโยชน์ต่อตุรกีในแง่ของโอกาสในการแสดงการใช้อำนาจอ่อนผ่านการช่วยเหลือเชิงมนุษยธรรม ซึ่งในปี ค.ศ. 2018 จำนวนเงินที่ตุรกีให้ความช่วยเหลือด้านนี้นับเป็นจำนวนที่มากที่สุดในโลกแต่ในเชิงรายละเอียดงบประมาณส่วนใหญ่ถูกทุ่มให้กับซีเรีย และขณะเดียวกันประเด็นผู้ลี้ภัยยังกลายเป็นเครื่องมือต่อรองของตุรกีกับยุโรปเพื่อไม่ให้ปัญหาผู้ลี้ภัยกระจายเข้าสู่ยุโรปด้วยเช่นกัน

สงครามซีเรียยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและรัสเซียที่กระทบจากการที่ตุรกียิงเครื่องบินรบของรัสเซียที่ปฏิบัติการในซีเรียซึ่งเข้ามาในน่านฟ้าตุรกี ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศอยู่ในภาวะตึงเครียด ต่อมาหลังจากการเปลี่ยนแปลงภายในของตุรกีไม่ว่าจะเป็นเรื่องการลาออกของดาวุดโอก์ลูว์ที่มีบทบาทสำคัญในการต่อรองกับยุโรปเรื่องผู้ลี้ภัยซีเรีย ไปจนถึงการเกิดความพยายามปฏิวัติ และการเปลี่ยนระบบประเทศเป็นระบบประธานาธิบดีกับอำนาจที่มากขึ้นของแอรโดก์อานก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ทิศทางของการวางตัวต่อกรณีซีเรียปรับไปสู่แนวทางแบบการเมืองที่เน้นความเป็นจริง (pragmatic) มากขึ้น โดยที่ท่าทีของตุรกีในช่วงหลังเริ่มหันมาต่อรองกับรัสเซียและอิหร่านมากขึ้น เพราะมองว่าสหรัฐฯนั้นสนับสนุนทั้งกลุ่มเคิร์ดและกลุ่มที่คาดว่าจะเป็นผู้พยายามทำการปฏิวัติในประเทศซึ่งก็คือกลุ่มของเฟตตุลลาห์ กูเลน (Fethullah Gülen) ที่มีฐานการทำงานสำคัญอยู่ในสหรัฐฯเอง ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ตุรกีก็ยังใช้ปฏิบัติการทางทหารเพื่อรับมือกับกลุ่มไอซิสและชาวเคิร์ด ทั้งในอัฟรินและโคบาเน่ ตุรกีก็ดูเหมือนว่าจะมีการวางตัวเป็นคนกลางในการเจรจากับอิหร่านและรัสเซียเพื่อกำหนดพื้นที่หยุดยิงและการให้บรรลุซึ่งข้อตกลง (D'Alema 2017) ที่ยังคงทำได้ยากเมื่อสหรัฐเองยังอยู่ในเกมส์นี้ในช่วงของทรัมป์ด้วยเช่นกัน

ท่าทีของตุรกีต่ออิรัก

ตุรกีและอิรักมีผลประโยชน์และภัยคุกคามในเรื่องของชาวเคิร์ดที่เป็นประเด็นร่วมกันมาตลอด ในช่วงที่พรรคอัคขึ้นมาสู่อำนาจก็เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่สหรัฐฯเริ่มเข้าปฏิบัติการในอิรักปี ค.ศ. 2003 ซึ่งตุรกีประกาศที่จะไม่เข้าร่วมด้วย แต่การไม่เข้าร่วมในครั้งนี้ก็เป็นปัญหาเพราะในช่วงที่สหรัฐฯอยู่ในอิรัก ตุรกีไม่สามารถปฏิบัติการณ์ใดๆ ต่อชาวเคิร์ดในอิรัก ที่ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ กระทั่งสามารถตั้งเป็นรัฐบาลภูมิภาคของชาวเคิร์ดเองและมีการกระจายข่าวในเวลานั้นถึงแผนการของการตั้งรัฐเคอร์ดิสถานที่รวมเอาพื้นที่ในตุรกีที่มีชาวเคิร์ดอยู่มากด้วย ในแง่นี้แล้วการ

เติบโตของชาวเคิร์ดในอิรักจึงนับได้ว่าเป็นหนึ่งในภัยคุกคามต่อตุรกีเอง แต่ตุรกีก็ไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก (Özpek 2009) กระทั่งในปี ค.ศ. 2008 หลังจากที่ดาวุดโอก์ลูว์เข้ามา มาตรการต่อพื้นที่นี้จึงเปลี่ยนไปในรูปแบบของการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกฝ่าย รวมถึงชาวเคิร์ดในอิรักด้วยเช่นกัน จากที่สหรัฐฯ ได้ออกจากประเทศ ผลของการเลือกตั้งในอิรักทำให้รัฐบาลประกอบไปด้วยฝ่ายชีอะห์เป็นส่วนใหญ่ และในปี ค.ศ. 2011 อดีต รองประธานาธิบดี ฏอริก ฮาชีมี (Tariq al-Hashi) ถูกจับกุม ซึ่งนับได้ว่าเป็นสัญญาณหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งระหว่างซุนนี่และชีอะห์ในประเทศได้เริ่มต้นขึ้น ฮาชีมี่ได้ขอลี้ภัยไปยังตุรกีและปฏิเสธที่จะไม่รับโทษประหารชีวิต ทำให้รัฐบาลอิรักมองว่าการให้ที่อยู่ต่อฮาชีมี่ของตุรกีเป็นการก้าวก่ายเรื่องภายในประเทศ นอกจากนั้นการที่ตุรกีปรับความสัมพันธ์กับบาซานี ประธานกลุ่มชาวเคิร์ดในอิรักในช่วงปี ค.ศ.2012 ก็ทำให้ความสัมพันธ์กับอิรักในเวลานั้นเป็นไปแบบไม่สู้ดีนัก แอรโดก์อานยังกล่าวว่ารัฐบาลเวลานั้นได้กดขี่ชาวซุนนี่ ซึ่งทำให้อิรักได้ส่งตัวทูตตุรกีในอิรักกลับ ในช่วงเวลานี้จึงเห็นได้ว่าตุรกีไม่ได้มีความสัมพันธ์กับรัฐบาลกลางอิรักในเชิงการเมือง

อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการทหารระหว่างกัน โดยข้อตกลงหนึ่งที่สำคัญคือการส่งออกน้ำมันและก๊าซธรรมชาติให้แก่ตุรกีผ่านรัฐบาลภูมิภาคของชาวเคิร์ดซึ่งต่อมาจัดการผ่านรัฐบาลกลาง ขณะที่ในด้านการทหาร ในปี ค.ศ. 2014 กองทัพตุรกีเริ่มฝึกรบให้กับกองกำลังในแอรบิลเพื่อต่อสู้กับไอซิส ซึ่งทำให้กลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดในตุรกีไม่พอใจและพรรคการเมืองชาวเคิร์ดในตุรกีก็วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเคิร์ดในอิรัก แต่จุดยืนของรัฐบาลกลางอิรักต่อซีเรียก็สร้างความอิหลักอิเหลื่อกับตุรกีไม่น้อย เมื่อรัฐบาลอิรักสนับสนุนรัฐบาลบัชชารและเปิดฐานทัพอากาศในการช่วยเหลือแก่กองกำลังทางอากาศจากอิหร่านที่จะไปยังซีเรีย ซึ่งส่งผลต่อท่าทีของตุรกีต่อรัฐบาลกลางอิรักไม่น้อย (Demir 2017) ความสัมพันธ์ระหว่างอิรักและตุรกีในเวลานี้จึงนับได้ว่าเป็นช่วงของมิติความมั่นคงในการ

รับมือกับไอซิสและกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดในภูมิภาคเป็นหลัก ในปี ค.ศ. 2017 หลังจากการโจมตีของตุรกีในซินจาร์ ส่งผลให้มีกองกำลังเคิร์ดในอิรักเสียชีวิต 5 คน ซึ่งอิรักประกาศว่าเป็นการละเมิดอธิปไตยของอิรัก อย่างไรก็ตามภายหลังจากนั้นไม่นานก็มีการทำประชามติของชาวเคิร์ดในอิรักช่วงปลายปีเดียวกัน ซึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือของกองกำลังชาวเคิร์ดต่อรัฐบาลกลางในการกำจัดไอซิสในโมซุล ผลประชามติออกมาว่าชาวเคิร์ดต้องการเป็นอิสระ แต่ผลนี้ไม่ผ่านการอนุมัติจากสภา โดยระบุว่าเป็นเรื่องที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ (BBC 2017) จึงไม่แปลกที่เมื่อสถานการณ์ของชาวเคิร์ดสามารถควบคุมได้ในอิรักเช่นนี้ จะเห็นว่าตุรกีกลับมาเล่นบทบาทเชิงบวกกับรัฐบาลกลางอิรักอีกครั้ง โดยในปี ค.ศ. 2018 เริ่มมีการปรับความสัมพันธ์และการเยือนเพื่อตกลงในแง่การส่งออกน้ำมัน การจัดการน้ำที่เป็นปัญหาในอิรักเนื่องจากเขื่อนที่ตุรกีสร้างขึ้นในแม่น้ำไทกริสยูเฟรติส และเรื่องอื่นๆ (Rudaw 2018)

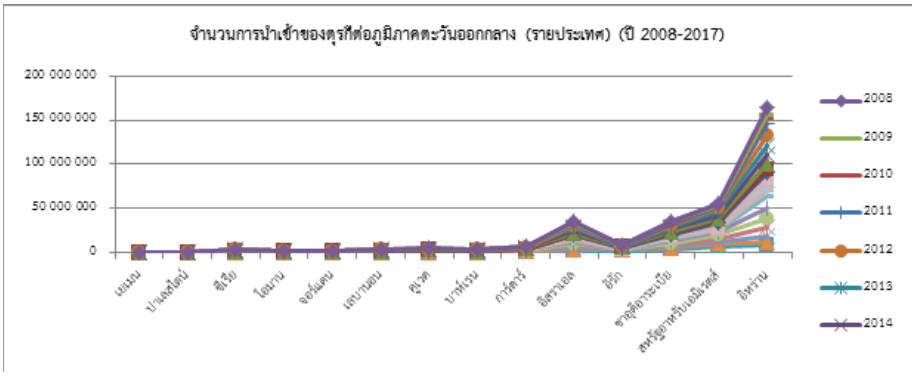
ท่าทีของตุรกีต่ออิหร่าน

อิหร่านเป็นอีกหนึ่งประเทศที่มีความสัมพันธ์ในมิติที่มีความไม่คงที่ระหว่างกัน ในแง่หนึ่งแล้วตุรกีเองก็มักจะถูกมองว่าเป็นคู่แข่งกับอิหร่าน และเป็นประเทศที่สามารถคานอำนาจกันในภูมิภาคตะวันออกกลางได้ แม้ว่าจะมีความขัดแย้งกันในแง่ของนิกายที่ต่างกัน และความรู้สึกที่ไม่ไว้วางใจต่อกัน แต่ตุรกีก็เป็นหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่มีจุดยืนไม่สนับสนุนการคว่ำบาตรอิหร่าน ตุรกีและอิหร่านมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทางเศรษฐกิจโดยที่ตุรกีนำเข้าน้ำมันและก๊าซธรรมชาติมาจากอิหร่านส่งผลให้มูลค่าการนำเข้าสินค้าเข้ามาในตุรกีสูงที่สุดในภูมิภาค โดยที่ตุรกีและอิหร่านเริ่มเปิดใช้ท่อขนส่งก๊าซธรรมชาติตั้งแต่ปี ค.ศ. 2001 (กราฟ 5) ต่อมาในปี ค.ศ. 2004 ได้มีการลงนามความร่วมมือในการต่อสู้กับกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดและองค์การก่อการร้ายร่วมกัน เนื่องจากในอิหร่านเองก็มีภัยคุกคามของกรณีขาวเคิร์ดในบริเวณเขตแดนกับทางตอนเหนือของอิรักเช่นเดียวกัน ความร่วมมือในมิติความมั่นคงของทั้งสองจึงนับได้ว่าเอื้อประโยชน์ต่อกันมาตลอด กระทั่งเริ่มมีความร่วมมือลดลงในปี ค.ศ. 2011 ซึ่งเป็นผล

มาจากจุดยืนที่ต่างกันต่อสงครามในซีเรียโดยที่รัฐบาลอิหร่านมีจุดยืนที่ชัดเจนในการสนับสนุนบัชชาร ซึ่งอิหร่านถูกมองว่ากำลังพยายามขยายอิทธิพลความเป็นชีอะห์ไปยังภูมิภาค ฉะนั้นแล้วในช่วงนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่าทั้งตุรกีและอิหร่านต้องต่อสู้กันทั้งในปฏิบัติการอัฟริน (Afrin) หรืออิดลิบ (Idlib) ของตุรกี

แน่นอนว่าในแง่หนึ่งแล้ว หากมีความขัดแย้งกับอิหร่าน อิหร่านก็อาจจะร่วมเป็นพันธมิตรกับรัสเซียในการรับมือกับตุรกี หรืออาจสนับสนุนกลุ่มติดอาวุธชาวเคิร์ดหรือการเหยียดทางด้านนิกายที่ต่างกันได้ ดังนั้นการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับอิหร่านไว้จึงนับได้ว่าเป็นเรื่องที่ดีกว่า และการที่ตุรกีปฏิเสธเข้าร่วมสงครามในอิรักก็ยิ่งทำให้ตุรกีต้องหาพันธมิตรอื่นเอาไว้ นโยบายต่างประเทศเชิงรุกของดาวุดโอก์ลูว์จึงตอบโจทย์สิ่งนี้ ความสัมพันธ์ในเชิงเป็นมิตรกับอิหร่านจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ แม้ว่าจะมีความรู้สึกไม่วางใจต่อกันอยู่ เช่น เรื่องการเข้าไปแทรกแซงในการเมืองภายในของอิรักหลังจากที่สหรัฐฯถอนกำลังออก ซึ่งอาจเป็นการแทรกแซงเพื่อให้มั่นใจว่าชีอะห์จะได้เข้าสู่อำนาจ (Demir 2017) แม้ว่าทั้งตุรกีและอิหร่านจะมีประเด็นกังวลร่วมกันนั่นคือเรื่องของชาวเคิร์ด แต่ก็ไม่ได้ถูกหยิบยกมาคุยถึงแนวทางร่วมมือต่อประเด็นนี้อย่างชัดเจน (Dalay 2018) แต่หลังจากสงครามในซีเรีย แม้ว่าความสัมพันธ์ในมิติการเมืองจะลดลง แต่ในด้านเศรษฐกิจยังคงมีอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นแล้วในช่วงปีที่ผ่านมาตุรกียังพยายามทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการพูดคุยกับอิหร่านและรัสเซียในประเด็นการกำหนดพื้นที่ปลอดอาวุธในเมืองอิดลิบด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะไม่ได้รับความร่วมมือที่ดีนักจากอิหร่าน หากแต่รัสเซียตกลงในข้อเสนอนั้น

กราฟ 5 จำนวนการนำเข้าของตุรกีต่อภูมิภาคตะวันออกกลาง (รายประเทศ) (ปี 2008-2017)

ที่มา: Turkish Statistical Institute

ท่าทีของตุรกีต่อประเทศอาหรับอ่าว

สำหรับตุรกีกับเหล่าประเทศอาหรับอ่าว ก็นับได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีมิติซับซ้อนเช่นเดียวกัน ความเป็นเติร์กและความเป็นอาหรับยังคงมีส่วนไม่น้อยที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองเป็นไปในลักษณะที่ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นมิตรได้อย่างชัดเจนนัก ยกเว้นกับประเทศกาต้าร์ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและพึ่งพาอาศัยต่อกัน นับตั้งแต่พรรคอัคขึ้นมาเป็นรัฐบาล การขยายภาพลักษณ์ของการเป็นผู้นำประเทศในโลกมุสลิมหรือการขึ้นเป็นมหาอำนาจในภูมิภาคอีกตัวละครหนึ่ง ทำให้เกิดทั้งผลเชิงบวกซึ่งทำให้มีความร่วมมือกันมากขึ้น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจจะเห็นว่าตุรกีส่งออกไปยังสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์เป็นอันดับแรก ขณะที่ซาอุดิอาระเบียเป็นอันดับห้า (กราฟ 6) แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งผลเชิงลบเมื่อเกิดความรู้สึกของความไม่ไว้วางใจและการมองว่าตุรกีเป็นคู่แข่งเกิดขึ้น แม้ว่าตุรกีจะเป็นประเทศซุนนี่ที่สามารถคานอำนาจกับอิหร่านได้ก็ตาม

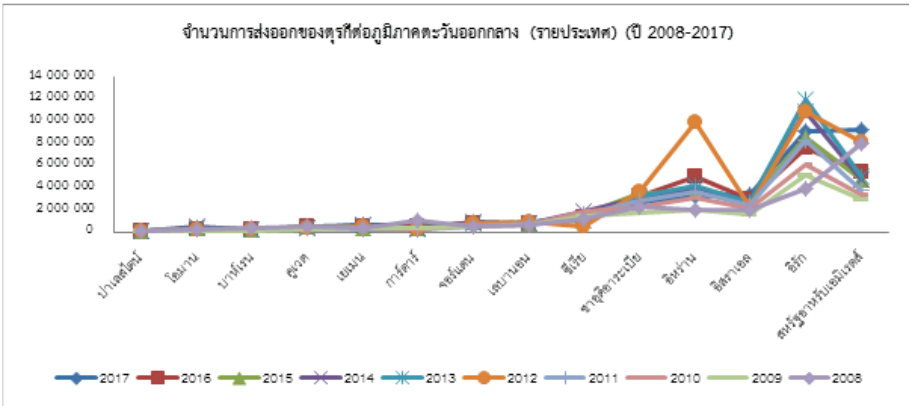
สำหรับตุรกีในช่วงแรกของพรรคอัคและสมัยดาวุดโอก์ลูว์ ที่ใช้กรอบคิดเรื่องการเป็นมิตรกับประเทศเพื่อนบ้าน ในช่วงเวลานี้นับได้ว่าท่าทีของตุรกีในภูมิภาคเองก็เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับกลุ่มประเทศอาหรับเพื่อให้ความร่วมมือเป็นไปได้ง่ายขึ้น เช่น การไม่ส่งทหารไปอิรัก หรือ ท่าทีต่อประเด็นปัญหาปาเลสไตน์ เป็นต้น ขณะเดียวกันการเติบโตของตุรกีในเวลานั้น ทั้งในมิติของเศรษฐกิจ หรือการใช้วิถีทางประชาธิปไตยมาเป็นแนวทางการดำเนินการเมืองแม้พรรคอัคจะมีนิยมแนวคิดอิสลามทำให้ตุรกีถูกมองว่าจะเป็นโมเดลของโลกอาหรับในการปรับตัวอยู่ร่วมกับโลกสมัยใหม่ ประกอบกับการเพิ่มการให้ความช่วยเหลือมนุษยธรรมแก่พื้นที่ขัดแย้งและการทำงานขององค์กรกุศลที่มีแนวคิดแบบอิสลามของตุรกี หรือการเป็นที่พึ่งพิงให้กับกลุ่มผู้ลี้ภัยจากหลายๆ ประเทศในภูมิภาคตะวันออกกลาง การเติบโตของตุรกีจากมิติเหล่านี้เริ่มค่อยๆ ส่งผลให้ตุรกีมักแสดงท่าทีเป็นผู้นำโลกมุสลิมซึ่งเป็นที่ไม่พอใจแก่โลกอาหรับโดยเฉพาะอย่างยิ่งซาอุดิอาระเบีย

เหตุการณ์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและกาต้าร์ที่เริ่มเห็นต่างจากกลุ่มประเทศอาหรับอ่าวก็คือเมื่อเกิดการปฏิวัติในอียิปต์ ซึ่งตุรกีและกาต้าร์สนับสนุนอดีตประธานาธิบดีมุรซีย์ เนื่องจากเห็นว่ามาจากการเลือกตั้งของประชาชน แต่กลุ่มประเทศอาหรับอ่าวมีจุดยืนที่ต่อต้านกลุ่มของมุรซีย์ แต่ต่อมามีความพยายามในการรักษาความสัมพันธ์กับชาติอาหรับไว้โดยเฉพาะในมิติการค้าและการลงทุน (Cook and Ibish 2017) แม้ว่าในมิติการเมืองก็ยังคงอยู่ในขั้วตรงข้ามกรณีอียิปต์และกลุ่มภารดรภาพในภูมิภาค

อย่างไรก็ดี เมื่อสถานการณ์ภายในของซาอุดิอาระเบียเปลี่ยนสู่กษัตริย์ซัลมาน (King Salman) และเจ้าชายบินซัลมาน (Mohammed bin Salman) ก็ทำให้ความสัมพันธ์บางมิติได้รับการกระทบ เมื่อเจ้าชายบินซัลมานเน้นดำเนินนโยบายในการร่วมมือกับประเทศสหรัฐฯ โดดเดี่ยวกับกาต้าร์ที่เป็นมิตรกับตุรกีซึ่งตุรกีแสดงบทบาทชัดเจนในการสนับสนุนช่วยเหลือสถานการณ์ในกาต้าร์ โดยเฉพาะการส่งออกสินค้า

เพื่อทดแทนสินค้าที่อาหรับอื่นๆเคยนำเข้า ขณะเดียวกันก็มีเหตุการณ์ความพยายามรัฐประหารในตุรกี ซึ่งมีข้อมูลที่อ้างออกมาว่าสหรัฐเอมิเรตส์เป็นผู้สนับสนุนกลุ่มที่พยายามทำรัฐประหารทำให้ในเวลานี้ความสัมพันธ์ของตุรกีต่อประเทศทั้งสองดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยสู้ดีในมิติการเมือง แต่อาจไม่ได้กระทบต่อการค้าเท่าไหร่นัก

กราฟ 6 จำนวนการส่งออกของตุรกีต่อภูมิภาคตะวันออกกลาง (รายประเทศ) (ปี พ.ศ. 2008-2017)

ที่มา: Turkish Statistical Institute

บทสรุป: ตุรกี ตะวันออกกลาง กับความสัมพันธ์ที่คลุมเครือ

หากพิจารณาจากบริบทของความสัมพันธ์ของตุรกีกับภูมิภาคตะวันออกกลาง จะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับพื้นที่นี้มีหลากมิติทับซ้อนและปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ แม้ว่าจะมีอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมเช่นเดียวกัน แต่ก็มีอัตลักษณ์ของความเป็นเชื้อชาติที่ต่างกัน ระหว่างความเป็นอาหรับและความเป็นเติร์ก มีความเป็นซุนนี่ต่างจากบางประเทศในภูมิภาคที่เป็นชีอะห์ มีอิทธิพลของแนวคิดซูฟีต่างจากหลายๆ ประเทศในตะวันออกกลาง รวมไปถึงอัตลักษณ์ในมิติภาษาที่ต่างกัน

ตุรกีไม่ได้ใช้ภาษาอาหรับเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆในตะวันออกกลาง ขณะเดียวกันด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้ง ตุรกีก็มีลักษณะเฉพาะที่อยู่ทั้งในยุโรปและเอเชีย จึงทำให้ตุรกีมีวัฒนธรรมแบบผสมผสานระหว่างความเป็นตะวันออกและตะวันตก อีกทั้งในมิติด้านการเมือง ก็มีวัฒนธรรมทางการเมืองต่างจากหลายๆ ประเทศในตะวันออกกลาง แม้ว่าจะมีข้อวิพากษ์ว่าในช่วงที่แอรโดก์อานขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีก็เหมือนกับว่าตุรกีแปรเปลี่ยนการปกครองของประเทศให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับการปกครองในระบบสุลต่านและกษัตริย์เฉกเช่นประเทศในตะวันออกกลางหลายๆ ประเทศ อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้งยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ตุรกียังคงใช้ตลอดมา ความแตกต่างเหล่านี้ เมื่อประกอบเข้าด้วยกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่มีการทำสงครามระหว่างกันระหว่างอาหรับและเติร์ก แต่ในช่วงออตโตมาน เติร์กก็ได้ปกครองภูมิภาคนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองพื้นที่นี้มีพลวัตตลอดเวลา และผลของการดำเนินนโยบายก็สามารถเป็นได้ทั้งบวกและลบ เช่น การใช้อำนาจอ่อนของตุรกีผ่านการทูตสาธารณะ โดยเฉพาะการสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นผู้นำของโลกมุสลิมของแอรโดก์อาน ก็อาจส่งผลเชิงบวกในภูมิภาคอื่น เช่น ประเทศมุสลิมในเอเชียใต้หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มากกว่าในตะวันออกกลาง เพราะภูมิภาคนี้มีผลประโยชน์ที่มีร่วมทับซ้อนกันหลายชั้นนั่นเอง (Sattar 2018)

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าส่งผลต่อท่าทีของประเทศที่อยู่รอบข้างตุรกีในภูมิภาคตะวันออกกลางก็เป็นผลมาจากการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ในพื้นที่ตะวันออกกลางที่อยู่บนฐานของการตกลงที่ไม่ลงตัวด้วยเช่นกัน และด้วยความไม่ลงตัวจึงทำให้เกิดปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในหลายๆ แห่ง โดยเฉพาะปัญหาของชาวเคิร์ดที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ของตุรกีกับซีเรียรวมถึงอิรัก หรือกระทั่งในกรณีของชาวปาเลสไตน์และอิสราเอล ที่ทำให้ตุรกีจำเป็นต้องสนับสนุนชาวปาเลสไตน์ ทำให้ความสัมพันธ์ต่ออิสราเอลก็เป็นไปได้ไม่ค่อยราบรื่นนักในช่วงที่ผ่านมา เป็นต้น

นอกจากนั้นแล้วหากมองถึงปัจจัยภายนอกจะเห็นว่าท่าทีและจุดยืนของตุรกีและประเทศอื่นๆ ในตะวันออกกลางที่มีต่อประเทศมหาอำนาจโดยเฉพาะสหรัฐฯ ในแต่ละช่วงเวลาจะส่งผลต่อรูปแบบของความสัมพันธ์ ตัวอย่างเช่น เมื่อตุรกีปฏิเสธเข้าร่วมกับสหรัฐฯ ในสงครามอิรักปี ค.ศ. 2003 ก็ทำให้ความสัมพันธ์กับอิหร่านซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ไม่ใกล้ชิดนักหลังเกิดการปฏิวัติอิหร่านกลับมาเริ่มเป็นไปในเชิงบวกต่อกันมากขึ้น หรือ กรณีล่าสุดซึ่งตุรกีมีความสัมพันธ์ไม่สู้ดีนักกับสหรัฐฯ ภายหลังทรัมป์ได้ประกาศขึ้นภาษีสินค้าและทำสงครามทางเศรษฐกิจกับตุรกี แต่ในช่วงเวลาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างซาอุดิอาระเบียกับสหรัฐฯกลับเป็นไปในทิศทางบวก ปัจจัยนี้จึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยในหลายปัจจัยอื่นที่หนุนเสริมให้ความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับซาอุดิอาระเบียไม่ค่อยสู้ดีนักนับตั้งแต่เมื่อตุรกีสนับสนุนกาต้าร์ที่ต้องเผชิญกับการคว่ำบาตรจากเหล่าประเทศอ่าวอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนมาถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีและตะวันออกกลางในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ฉะนั้นแล้วหากพิจารณาจากความสัมพันธ์ที่ระบุไว้ข้างต้นของตุรกีกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอาหรับก็จะพบว่าหลายครั้งที่ปัจจัยการเมืองภายในของแต่ละประเทศ ไม่ว่าจะเป็นตุรกีที่ต้องเผชิญกับข้อท้าทายตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา หรือกระทั่งชาติต่างๆ ในตะวันออกกลางที่ยังคงต้องเผชิญกับปัญหาภายในและยังคงต้องสร้างความเสถียรภาพภายในประเทศก็ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับชาติต่างๆในตะวันออกกลางที่อาจจะทำให้มีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้

ฉะนั้นแล้ว เมื่อมองถึงท่าทีของตุรกีต่อภูมิภาคนี้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อาจสรุปได้โดยภาพรวมว่ามี 5 ประการ คือ 1. ความเป็นมิตรที่ใกล้ชิดต่อประเทศอย่างกาต้าร์ 2. ความร่วมมือเฉพาะด้านต่อกลุ่มประเทศอ่าว ซึ่งในแง่หนึ่งก็มีปัญหากับกาตาร์และไม่พอใจที่ตุรกีให้การสนับสนุน รวมถึงอาจมีความต่างกันในแง่อุดมการณ์ซึ่งตุรกีอาจเห็นต่างกับอุดมการณ์อิสลามในการตีความบางมิติของซาอุดิอาระเบีย แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ไม่สามารถตัดความสัมพันธ์ในด้านอื่นๆ ต่อกันได้โดยเฉพาะในด้าน

เศรษฐกิจ 3. การเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม โดยเฉพาะกับประเทศซีเรีย ปาเลสไตน์ เยเมนและอิรัก 4. การเป็นตัวกลางหรือฝ่ายที่สามต่อการจัดการความขัดแย้งในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกรณีซีเรีย แม้ว่าจะมีข้อวิพากษ์จากหลายฝ่ายของโลกอาหรับที่ไม่เห็นด้วยต่อปฏิบัติการทางทหารของตุรกีในอัฟริน ซึ่งในแง่หนึ่งแล้วการใช้กำลังทางทหารในอาณาบริเวณของภูมิภาคก็ทำให้ตุรกีกลายเป็นภัยคุกคามทางด้านการทหารกับประเทศอื่นๆ ในตะวันออกกลางเช่นกัน และ 5. การเป็นพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญ โดยเฉพาะในมิติความมั่นคงในภูมิภาค โดยเฉพาะกับประเทศอิหร่าน มิติทั้งห้าเมื่อรวมกันแล้ว จะเห็นว่าการวางท่าทีของตุรกีในตะวันออกกลางเป็นท่าทีที่ทำให้ตุรกีกลายเป็นหนึ่งในมหาอำนาจและตัวแสดงสำคัญที่มีผลต่อการเมืองในตะวันออกกลางยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ด้วยปัญหาต่างๆ ที่ตุรกีกำลังเผชิญไม่ว่าจะเป็นด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ หรือการถูกตีตราจากตะวันตกว่าอยู่ภายใต้รัฐบาลที่ใช้อำนาจเบ็ดเสร็จของแอรโดก์อาน ก็เป็นข้อท้าทายที่สำคัญว่าต่อจากนี้ ตุรกีจะแสดงบทบาทในภูมิภาคนี้แบบไหน แต่การหามิตรที่แท้จริงในการเมืองโลกปัจจุบัน ก็เป็นเรื่องที่ยาก พลวัตของความสัมพันธ์จึงขึ้นอยู่กับบริบทการเมืองทั้งในประเทศ ในภูมิภาคและการเมืองโลกที่มีผลอย่างชัดเจนต่อภูมิภาคตะวันออกกลางตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา